
СКОРИК М.М.,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України,
м. Київ

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ НА РОЗДОРІЖЖІ: МЕТОДИЧНИЙ КОЛАПС ЧИ НОВІ СТРАТЕГІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПИСЬМА?

На матеріалах аналізу вітчизняних підручників з історії психологічної науки критично розглянуті керівні принципи і методичні засоби історико-психологічного дослідження. Встановлено розбіжності між декларованими й застосовуваними принципами побудови історико-психологічного дослідження. Показано, що конструювання історії, утілене в історико-психологічний текст, слідує правилам оповідної структури, наративу, й не втілює методологічних посилок історизму, детермінізму чи розгалуженішої трифакторної моделі розвитку історико-психологічної науки, заявлених як обов'язкові для історико-психологічного дослідження.

За результатами аналізу виділені загальні риси дисциплінарних історіографічних практик.

Ключові слова: історія психології, історіографія, методологія науки, логіка науки, дисциплінарний канон.

На материалах анализа отечественных учебников по истории психологической науки критически рассмотрены руководящие принципы и методические средства историко-психологического исследования.

Сделаны выводы о серьезных расхождениях между декларируемыми и действующими принципами историко-психологического исследования. Показано, что конструирование истории, воплощенное в историко-психологический текст, следует правилам повествовательной структуры, нарратива, и не следует методологическим посылкам историзма, детерминизма или более разветвленной трифакторной модели развития историко-психологической науки, признанных как обязательные для историко-психологического исследования.

© Скорик М.М., 2012

По результатам анализа выделены общие черты дисциплинарных историографических практик.

Ключевые слова: *история психологии, историография, методология науки, логика науки, дисциплинарный канон.*

In the materials of the analysis of domestic history textbooks on psychology critically reviewed the guidelines and methodological tools of historical studies in psychology.

There were found differences between the declared and applicable principles of the historical studies in psychology.

It was shown that the designing of history of psychology, embodied in text that follows the rules of narrative structure and doesn't represent methodological assumptions of historicism, determinism or extensive three factor model of historical and psychological science, declared as compulsory for the historical studies in psychology.

There were identified common features of disciplinary historiographical practices after analysis.

Key words: *history of psychology, historiography, methodology of science, logic of science, disciplinary canon.*

Загальна постановка проблеми. Внесена в заголовок статті проблема належить до досить академічних. Вона пов'язана, звичайно, з елементами самоусвідомлення, само-рефлексії та самоперевірки галузі, яка зараз перебуває в активному пошуку нових можливостей та нових режимів власного історіописання. Для нас це питання про постало внаслідок розробки ширшої та більш методологічно зорієнтованої теми – визначення критеріальної моделі оцінки соціально-психологічних теорій,* що стало формальним джерелом для презентованої тут історіографічної розвідки.

Її змістовним джерелом стала низка подій останніх 20 років, які перевизначили обличчя вітчизняної психології. Йдеться про різку трансформацію та появу нових наукових напрямків, розвиток шкіл, сильно вирослі запити на практичне психологічне консультування й супровід. Як і кожна різка трансформація, ці змінили усталені уявлення про актуальність, межі, потенціал і

застосовність більшості психологічних та соціопсихологічних шкіл та напрямків. Одним із наслідків цього змістовного і тематичного переформатування галузі стало питання вітчизняної традиції соціально-психологічної науки (дисциплінарна історія якої переважно є маловідомою та недостатньо вивченою), її коріння та передумов. [1] Не менш гостро постало питання не тільки про минуле, але і про майбутнє, про подальший розвиток історії вітчизняної психології, зокрема про розширення її на нові тематичні пласти, не висвітлені раніше. [2]

Саме ці задачі провокують, серед іншого, сплеск зацікавленості історіографічними питаннями суто методичного зразка. Такими, як: слід чи ні вивчати дисциплінарну історію тільки у світлі сучасних досягнень чи у власному історичному контексті кожного з її етапів? чи інтелектуальна історія, або ж історія ідей, має бути єдиним руслом пошуку дисциплінарної історії, чи для останньої релевантні й дані соціальної істо-

* Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, тема НДР «Історіогенез і методологічний простір побудови соціально-психологічних теорій», 2008-2012 рр.

рії науки? на яких принципах повинен ґрунтуватися відбір історіографічних фактів? чи історико-психологічна концепція окремого ученого повинна розглядатись як головний історіографічний факт, чи варто орієнтуватися на більш комплексний підхід? та інші.

Звичайно, на ці питання можна надавати різні відповіді. На нашу думку, одну з них можна пошукати на шляху вичленення й опису дисциплінарного історіографічного канону – суми ідей, узятих за основу принципів та ідеографічних практик (особливо – практик), що разом визначають обличчя вітчизняної історії психології.

Дана стаття тематично продовжує опубліковану у минулому році роботу [2], також присвячену засобам аналізу дисциплінарної історії. Уміщений у ній огляд *останніх досліджень та публікацій* показав відсутність систематизуючих, оглядових чи аналітичних праць з історії вітчизняної психології, зокрема соціальної. Можна вичленили окремі сюжети з історіографії історії психології в цілому, вміщені у працях Болотнікової І.В., Данилюка І.В., Мартинюка В.М., Пивоварчик І.М., Пухно С.В. [3–7] Водночас, зацікавленість як методологічними, так і історіографічними питаннями дисциплінарної історії виказують праці рос. істориків психології (зокрема з ІПРАН) Воронової Є.Ю., Гарбера І.С., Ізмайлова В.В., Кольцової В.А., Левченко Є.В., Олійника Ю.Н., серед яких окремо виділяються праці В.А. Кольцової.[8] Водночас в останні три роки виростає зацікавленість історією та історіографією вітчизняного психологічного знання; на що вказують роботи Ю.С.Кальницької,[9] В.В.Рибалка[10], М.М.Слюсаревського[1], Н.В.Хазратовой, М.М.Скорик, Н.В. Климчук[11].

З цих та дотичних праць видно, наскільки інтерес до систематизації, дослідницьких практик та інших номінально технічних питань історіописання й історичного пошуку зростає у періоди трансформацій галузі. В такі періоди «технічні» питання пе-

рестають розглядатись переважно як периферійні, і повертаються в центр дисциплінарних дискусій. І схоже, саме нинішня ситуація в психологічній науці сприяє зміні статусу історіографічних питань з маргінальних для наукового пошуку до одної з ключових тем сучасних методологічних обговорень. Схоже говорила сучасна історик Т.Володіна, на прикладі навчальної літератури: «...зацікавленість проблемами концептуального змісту учбово-історичної літератури зростає, коли «на полі» цієї літератури стає можливим плюралізм, коли ...починають сперечатися про те, яка версія історії правильніша, краща, об'єктивніша. Якщо ж питання про «правильну» історію розв'язане й затверджене, воно значно втрачає дослідницьку привабливість».[12] знов повертаючись на маргінес.

Мета статті. Власні дослідницькі завдання ми формулювали у схожому річизці, маючи на меті огляд та інвентаризацію методичних засобів історико-психологічного дослідження. Фокусом нашого дослідження стали дослідницькі історико-психологічні практики, сума яких складає вітчизняну історико-психологічну традицію.

Виклад основного матеріалу дослідження. При постановці даного завдання ми спиралися на висновки з опрацьованих нами сучасних методологічних і історико-психологічних праць, а саме, про:

1) Наявність дуже звуженого набору історіографічних підходів, наявних в арсеналі сучасної вітчизняної історії психологічної науки (порівняно і з історіографією в цілому і з історіографією науки), що явно потребує розширення.

2) Тільки початкову стадію розробки відносно нових для галузі позитивістських моделей і спроб адаптувати їх до історико-психологічних задач (що стадія ця – тільки початкова, показує відсутність, за рідкісними винятками, емпіричних історико-психологічних досліджень, основою яких були б нові історіографічні моделі).

3) Взаємну неузгодженість підходів до вивчення історико-психологічної спадщини, бо історіографи психологічної науки орієнтуються на переважно пост-позитивістську методологічну спадщину, а її історики – на узвичаєніші логіко-категоріальну модель та традиційні практики галузевого історіописання.

4) Різні співвідношення та впливовість окреслених підходів.

Описати цю пізнавальну ситуацію можна метафорою про айсберг, де невеличкій верхівці відповідали б нові, нечисленні й досі маловпливові методологічні розвідки історіографів психологічної науки на противагу історіографічним припущенням і принципам, закладеним в усьому корпусі праць із історії психології, які становлять саме «тіло» дисципліни. Очевидно, що найзначніший інтерес мав би становити сам кістяк оцього нового «Левіафана». Бо ж хоча зацікавлений дослідник і може тлумачити сам факт появи новітніх методологічних та історіографічних розвідок за ознаку потроху усвідомлюваної необхідності нових засобів аналізу історико-психологічного контенту, все ж поза вивченням закладених канонів вітчизняної історії психологічної науки методологічних принципів та припущень це тлумачення лишатиметься надто гіпотетичним.

У підсумку, дану пізнавальну проблему ми б описали так. Сучасна ситуація вимагає розширення історіографічних практик – і через «перевідкриття» нової джерельної бази історії вітчизняної психології внаслідок новопосталої академічної свободи від ідеологічних упереджень; і через трансформацію та появу нових наукових напрямків, розвиток шкіл, які змінили традиційні уявлення про межі, потенціал і застосовність багатьох шкіл і напрямків у психології. Одним із вимірів цього змістовного і тематичного переформатування галузі є питання вітчизняної, національної традиції психологічної науки (дисциплінарна історія якої переважно є маловідомою та недостатньо

вивченою), її коріння та передумов.[1] Іншим – питання про подальший розвиток історії вітчизняної психології, зокрема про розширення її на нові тематичні пласти, не висвітлені раніше.

Нашою проблемою є наступна. Хоча вже з'явилися і починають апробуватись (застосовуватись емпірично) нові способи історіографічного аналізу галузевої історії, що мають на меті розширити її змістовне поле, джерельну базу, а також спектр методичних засобів, які можна використовувати в дисциплінарному історіописанні, сама історія пишеться і визначається, керуючись традиційнішими принципами і маловивченими засобами її побудови. Аналітичні моделі, чи підходи до історіографічного аналізу, що, відчувачучи брак методичних засобів, розробляють зараз фахові методологи та історіографи нашої дисципліни, переважно узяті та є наслідками теоретизації історії. У цій картині дисциплінарного пошуку практично відсутній та не висвітлений внесок практикуючих істориків – тих, хто реально пише історію психологічної науки, цим самим здійснюючи відбір та оцінку тих чи інших персоналій, ідей, теорій. На нашу думку, параметри такої оцінки представляють не менший, коли не більший, інтерес, бо саме вона транслюється далі, на наступні покоління фахових психологів, визначаючи їх фахове становлення.

Загальні риси дисциплінарного історіописання

Теорію і практики дисциплінарного історіописання ми вивчали у «пілотному» варіанті, на матеріалі трьох найпопулярніших (найбільш рейтингових на час проведення дослідження) навчальних посібників і підручників з історії психології. Для аналізу було відібрано три з них – *Істория психологии* Т.Д.Марцинковської,[13] *История психологии* М.Г. Ярошевского[14] та *История психологии* А.Н.Ждан,[15] оскільки саме їх найчастіше обирають студенти-психологи для навчання. Ці підручники були цікаві для вивчення в обраному нами ракурсі в подвоєному сенсі:

1) Через те, що в їх перших «методологічних» главах були викладені принципи історико-психологічного дослідження, вони ж – методичні вказівки на те, як саме слід його конструювати й здійснювати.

2) І по-друге, через те, що самі їх тексти є завершеним історіографічним дослідженням (звичайно, високого рівня систематизації), історіо-писанням у прямому сенсі, а отже, можливим ідеальним втіленням заявлених у їх же перших «методологічних» главах «принципів» та «методів», що потенційно можуть бути прослідковані у самих підручникових текстах.

Такий унікальний об'єкт не міг бути проігнорований. Слід сказати, що початковий інтерес до цих підручників не становив чогось особливого: це була ще одна група джерел, поряд зі статтями історіографів психології, статтями й монографіями наукознавців, що містили виклади розмаїтих принципів історико-психологічного дослідження, критеріїв, за якими ті дослідження мали б будуватися чи яким мали би відповідати та, в наслідку, пропонували ті чи інші аналітичні моделі для історії психології. Однак по опрацюванню саме підручникових принципів історико-психологічного дослідження виявилось, що деяким з них доволі важко слідувати в емпіричному історико-психологічному дослідженні.

Наприклад, визначений за основоположний для історичного дослідження принцип історизму *«вимагає від історика розгляду того чи іншого відтинка минулого у всій повноті його конкретного змісту, в системі відповідних соціокультурних умов, як детермінований загальною ситуацією в науці і що розглядається у співставленні з попередніми знаннями»*. [15] Розширений до рівня конкретно-методичної вказівки, цей принцип вимагає *«брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які стосуються розглянутого питання, без жодного винятку, адже інакше неодмінно виникне підозра і цілком законна підозра, в тому, що факти були вибрані чи відібрані довільно...»*[15]

Іншими словами, основну проблему історії як історії – відбір подій, сюжетів, персоналій, і проблему критеріїв цього відбору, – цей принцип виносить поза розгляд. З цього слідував висновок, що такий принцип закриває проблему, замість пропонувати шляхи її розв'язку, стає хорошим способом припинити всі можливі дискусії на методологічні теми, відмовою від розмови: через *«такий підхід усі дискусійні питання, які стосуються практики історіописання чи його методів, виявляються загнаними у глибину, невідрефлексованими; на поверхні ж тексту прослідковуються лише невиразні сліди цих історіографічних суперечок»*. [2]

Порівняно новіші підручники з історії психології спирались на інші ключові концепти («логіку науки»,[14] що передбачає першим завданням історії усякої науки вивчати *«... перетворення наукових структур, яким притаманні власні закони...»*, *«закономірності цієї зміни (перетворення одних понять, категорій, інтелектуальних структур в інші)...»*[14]); чи ухиляються від розмови про принципи, відмовляючись від «високої» методології на користь практичнішого викладу «чинників» та «методів» історії психологічної науки (за збереженого пріоритету «логіки науки» в ній).[13] До речі, як ключовий концепт, логіка науки дуже добре лягає в русло дискусій у світовій історіографії науки, де «когнітивний інтерналізм» та «соціальний контекстуалізм» розглядають як два екстремуми.[16]

Розбіжність поміж принципами й практиками

Нашу подальшу увагу привернули розбіжності між заявленими принципами і поточними історіографічними практиками, представленими в текстах цих ж підручників. З самого початку, за всіх відмінностей у змісті викладеної в аналізованих підручниках «високої» методології, ознайомлення з подальшими підручковими текстами виказало різницю між контентом задекларованої методологічної позиції і самим викладом, що цю позицію виключав. Спостережувана «вилка» декларованих

і застосованих принципів побудови історико-психологічного дослідження проковувала увагу до стратегій та способів дисциплінарного історіописання. Йшлося про подвоєне бачення методології історико-психологічного пошуку: заявлену й реальну. Причому, постала необхідність не тільки співвіднести виявлені історіографічні моделі з практиками історіописання, але й, у першу чергу, експлікувати «робочу», а не парадну [17] методологію історіописання.

Вагомість методології

Надихало, що в цій ситуації ми мали попередників – таких, як С.Белановський, що вивчав розбіжності між офіційною парадною та імпліцитною «робочою» методологіями на ґрунті сусідньої соціології. [17] Ми спирались на його висновки щодо ролі методології в дослідженні, в нашому разі, в історико-психологічному, і на його оцінку методології (*«рефлексивного опису принципів наукового дослідження»*) як своєрідної самосвідомості дисципліни. З цієї тези слідував висновок про небезпеки неексплікованої, неусвідомлюваної «робочої» методології для аналізованої галузі науки, відтак позбавленої реальних наукових методик, якими могло б керуватися проведене у її межах дослідження.

«Парадна» методологія і принципи історико-психологічного дослідження

Наш пошук керівних принципів та підходів історико-психологічного дослідження ґрунтувався на детальному розгляді аналітичних фрагментів згаданих книг, переважно, вступних «методологічних» розділів, уміщених у кожному з аналізованих посібників.

Цей пошук показав, що панівний у них історіографічний підхід попередньо може бути визначений як рубіжний між до-позитивістськими і власне позитивістськими уявленнями про історіописання. Провідні поняття історико-психологічного дослідження – такі, як «прогрес», або ж «поступальний розвиток» психологічних знань, (*«в цілому історія свідчить про неухиль-*

ний прогрес психологічних знань...» [15]), «логіка науки», реконструювати яку визначається за основне завдання історика психології, наголос на доконечній необхідності методу історіописання тощо, роблять його суттосним доктрині позитивістської історії.

Представлені в текстах посібників власне методологічні підходи до дисциплінарного історіописання доволі-таки різнились: від визнання за провідний *принципу історизму* (у посібнику авторства А.Н.Ждан) і до явного пріоритету, надаваного *«логіці науки»* (у книгах М.Г.Ярошевського та Т.Д.Марцинковської). Звичайно, і один, і інший основоположні принципи відносяться до заявлених, а не застосовуваних реально (визначення останнього потребувало б розгляду цілого корпусу дослідницьких історико-психологічних праць). Втім, і цей методологічний зріз був корисним, оприявнюючи рекомендовані численним поколінням істориків психологічної науки дослідні схеми.

Принцип історизму. Треба відзначити, що даний принцип уміщений у хронологічно найдавнішій праці, і його можна було б, звісно, розглянути як просто рудимент марксистсько-ленінської філософії в історико-психологічному знанні. Але в такому разі роблений аналіз втратив би на глибині, лишаючи незрозумілим, від чого здійснюється відмова? – і чому. Щодо власне принципу історизму, то цікаво, що він, будучи проголошений як керівний для будь-якого емпіричного історико-психологічного дослідження, практично спрямовує історика у зворотному напрямку, послідовно закриваючи можливості історико-психологічного дослідження, замість відкривати їх. Подивимось.

Ми вже сказали, що сам по собі даний принцип продекларований як основоположний у історичному дослідженні (*«В історичному дослідженні цей принцип стає основоположним»*). [15] Останнє, отже, мало б передбачати розбудовану на його основі розгалужену

систему його похідних. І його визначення в цілому підтримує такі очікування, оскільки даний принцип: *«вимагає від історика розгляду того чи іншого відтинка минулого у всій повноті його конкретного змісту, в системі відповідних соціокультурних умов, як детермінований загальною ситуацією в науці і що розглядається у співставленні з попередніми знавцями»*.

Цю позицію варто акцентувати додатково, оскільки далі в тексті вона ще розширена завдяки відомій цитаті, що остаточно розставляє крапки над «і»: *«При цьому слід «брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які стосуються розглянутого питання, без жодного винятку, адже інакше неодмінно виникне підозра і цілком законна підозра, в тому, що факти були вибрані чи відібрані довільно, що замість об'єктивного зв'язку і взаємозалежності історичних явищ у їх цілому піднесена суб'єктивна мазанина»*. В історії не має бути білих плям, забуття тих чи інших історичних подій чи осіб»...[15]

Таким чином, основна проблема історії – як історії – відбір подій, сюжетів, персоналій (і проблема критеріїв цього відбору) у вказаному принципі історизму так би мовити, приховується: він стає відомою від розмови, а не її перспективному, закриває проблему, замість пропонувати шляхи її розв'язку. Через такий підхід усі дискусійні питання, які стосуються практики історіописання чи його методів, виявляються загнаними у глибину, невідрефлексованими; на поверхні ж тексту прослідковуються лише невиразні сліди цих історіографічних суперечок. Причому серед цих «слідів» опиняються й принципи для історіографа речі – такі, як проблема історіографічного факту (зворотній і «таємний» бік вимоги *««брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які стосуються розглянутого питання, без жодного винятку»*); атикваристських чи презентистських стратегій історіописання; інтернальної чи екстернальної

історії дисципліни і таке ін. Вони зсуюються на маргінес, кваліфікуючись як *«порушення»* чи *«відступи від»* (*«Порушенням принципу історизму у розумінні минулого являються презентизм та антикваризм»*[15]).

Очевидно, що ніяке історіописання не може ґрунтуватись на таких засадах. На цьому тлі дрібницею виглядає те, що даний принцип (доречний у загальній системі діалектичного/історичного матеріалізму, звідки й прийшов у дисциплінарний історіографічний канон) є тавтологічним для дисципліни з назвою «історія» у заголовку – як-от історія психології, наприклад. Справді, важко уявити собі історію, будовану на принципі антиісторизму.

Експлікувати реальні методологічні принципи з поточних історіографічних практик.

Наступний крок – подивитися, чи за такими ж (або схожими) принципами будується саме історико-психологічне дослідження? Приступаючи до цього етапу, ми припускали, що підручники й посібники з історії психології міститимуть добре розроблену критеріальну модель відбору, аналізу та презентації теорій, постатей, хронологічних етапів тощо розвитку психологічної науки. Ці очікування живились думкою про те, що «історичний, теоретичний і методологічний аспекти аналізу психологічних теорій, концепцій та поглядів»* якраз і є одною зі змістовних складових історії психологічної науки як окремої наукової галузі. Виходячи із цього гіпотетичного припущення, ми ставили завдання: спробувати зробити підсумок та експлікувати критерії відбору, що використовуються при конструюванні історії психологічної науки, розглянувши найавторитетніші і популярні й до сьогодні історико-психологічні підручники та посібники.

Однак уже первинний огляд історико-психологічних підручникових текстів цього припущення не підтвердив.

* Див.: Паспорт спеціальності 19.00.01 Загальна психологія, психологія особистості, історія психології.

Способи конструювання історії психологічної науки, застосовані в оглянутих текстах, як правило унеможлилювали аналітичні процедури, 1) або не містять обґрунтувань здійсненого вибору; 2) або обґрунтовуючи його апеляцією до загальноприйнятого. Тобто ці тексти не лише не містили розгалуженої та розробленої схеми оцінки теорій, течій, поглядів чи шкіл. Вони ще й явно потребувати власного – специфічного, – аналітичного інструментарію, насамперед – визначення типу тексту / жанру, в якому були написані, а вже тоді пошуку й визначення в них фрагментів, які було б можна піддавати оцінці.

Невеликий пошук за принципом «назад, до джерел», керований а) словом «історія» в якості ключового та б) збереження враження від переглянутих текстів посібників із історії психології як цілісних оповідей із чіткими часовими, смисловими і навіть сюжетними вимірами привів до ідентифікації вказаних історико-психологічних текстів як наративів: «історій про специфічну минулу подію» [19, 326] чи події. Наративна оповідь – це події, представлені як ланцюжок розгорнених у часі взаємозалежних дій з єдиною центральною темою, де послідовність викладу, розміщення акцентів на тих чи інших сторонах задає розбіжності інтерпретації явищ, про які оповідається; [20] через що до такого способу викладу і не можуть бути застосовані традиційні теоретико-аналітичні процедури.

Структура наративу («Внутрішній порядок оповіді... є відносно автономним, тобто його структура незводима до обставин, в яких він продукується» [21, 39]) в розглянутих навчальних текстах із історії психології проявлена так само чітко, як і імпліцитні правила його побудови, такі, як: цілісність та викінченість, згідно яких всі істотні для оповідача події викладаються в їх цілісному взаємозв'язку, а кожен конкретний епізод набуває закінченого вигляду; згущення, що змушує оповідача за браком часу зупинятися лише на найзначу-

щіших або найвирішальніших подіях, і таким чином здійснювати селекцію інформації; деталізація – частковий випадок вимоги цілісності, що проявляється при уведенні нової теми, події, явища або персони як необхідності, що її почуває оповідач, уточнити й конкретизувати часові, просторові або каузальні обставини, що ту подію супроводжують. [22] Розпізнавалась і така ознака наративу, як недирективність даних правил, що проявлялась у («Слідування цим імпліцитним правилам є тенденцією, а не директивою, про що свідчить велика кількість відступів, пропусків, розривів та неясностей в оповідах» [23]). Отже, способи селекції значущого та незначущого, висвітлюваного і ні в розглянутих історико-психологічних текстах не визначались прийнятими методологічними правилами й принципами, всупереч вмісту «методологічних» розділів, уміщених на початку кожної із книг.

Оскільки дані фрагменти історико-психологічних текстів конструювались як оповідна структура наративу, ми звернулись до спеціальних засобів його аналізу. Ми використали методичний прийом розкладання наративів – історико-психологічних текстів – на власне наративну (ланцюжки подій чи дій; сюжетні елементи) і несюжетну (елементи, що містять оцінкові судження) частини, [19, 326] відповідно до розроблених соціологами методик його вивчення. При цьому у всіх випадках наративним (подієвим) і ненаративним (оцінковим) частинам історій надаються різні значення. [19, 325] Отже надалі нам довелося враховувати те, що аналіз наративної оповіді дозволяє, а чого – ні, чим встановити межі його можливого застосування у цьому дослідженні. Сам наратив ми розглядали, відповідно до визначення Й.Брокмейера та Р.Харре, як «слово, що позначає спеціальний набір інструкцій і норм, які ...визначають, як той чи інший індивідуальний випадок може бути інтегрований у певний узагальнений та культурно встановлений канон». [23]

Важливо, що й ці визначення наративу, і аналітичні процедури запропоновані вченими, які виконували схожі задачі, а саме: Й.Брокмейером та Р.Харре, які вивчали екологічну мову (так зв. «зелена мова»), аналізуючи як підтипи наративу і наукові описи; Дж. Доналдом Х'юджесом, який з подібною ж метою вивчав шкільні та університетські тексти із всесвітньої історії задля визначення в них превалюючих наративних тем.[24] Для нас було цікаво, що, згідно з результатами цих вчених, форми наративу не існують як зразки, які треба наповнювати конкретним змістом. Навпаки, наративи змушені «оформлюватися» згідно вимог ситуацій, у яких вони виявляються (через це Й.Брокмейер та Р.Харре взагалі пропонували розглядати їх як *modus operandi* особливих дискурсивних практик). Тому вони є рішуче іншим типом селекції історичної інформації порівняно з узвичасними аналітичними; й дуже залежні від актуального політико-соціального контексту часу їх створення. Як видно, аналіз такого типу був привабливою перспективою, але надто розширив би обсяги й перелік наших завдань. Через що від нього довелося відмовитися, поставивши тут крапку.

У результаті, ми застосували лише першу фазу (крок) наративного аналізу[25]: визначення й відділення сюжетних (наративних) та несюжетних (оцінкових) елементів у кожному з аналізованих історико-психологічних текстів. Як другий крок, ми аналізували оцінкові елементи підручникових текстів (що пояснює превалювання аналізу саме теоретичних підходів і принципів і в цьому нашому огляді). Як третій крок, ми розглядали також практики історіописання, проглядаючи сюжетні тексти на наявність чи відсутність втілених принципів, які обстоював у своїй методичній частині той чи інший історик психології. Крім цього, особливу увагу ми звертали на фрагменти з уведенням нової теми, події, явища або персони (згідно правила деталізації), де мож-

на було чекати на уточнення часових, просторових чи каузальних обставин, які супроводжують дану проблему, подію, явище чи персону відповідно, що спроможне продукувати ті чи інші аргументи.

Проведений аналіз показав, що, незважаючи на різне авторство, всі три навчальні посібники дуже подібні за структурою та використовуваними підходами. У кожній із проаналізованих книг чітко виділялися «методологічні» та «наративні» глави. В розглянутих текстах наративні елементи відсотково значно переважали, фактично становлячи сам текст, тоді як оцінкові елементи становили радше винятки.

Аналіз відповідності /невідповідності способів побудови тексту заявленим історико-методичним принципам показав, що є розрив між декларованими автором та застосовуваними практично принципами історико-психологічного дослідження, і що цей розрив є доволі значним.

Висновки. Із викладеного слідує, що ситуація із методичним забезпеченням організації й проведення адекватного історико-психологічного дослідження доволі неприємна. Зроблений нами аналіз показав, що запропоновані методологія, керівні принципи та інші ознаки методологічного оснащення дисципліни є швидше віртуальними, аніж можливими для справжнього застосування.

Не думаємо, що простий висновок про те, що така, «парадна», тобто не призначена для повсякденного застосування у реальному дослідженні методологія та її методичні засоби є рудиментом ідеологічного панування марксизму, буде мати пояснювальний сенс. Йдеться не стільки про якість методологічних пропозицій, скільки про те, що за цієї ситуації вітчизняна історія психології, як наукова галузь, цим самим опиняється на до-наукових етапах взагалі. Якщо ми не ознайомлені з існуючими історіографічними підходами, не маємо в своєму розпорядженні відповідних методик, волею чи неволею

ми опинятимемось на маргінесі наукового дослідження.

Другим важливим висновком з написаного вважаємо небезпеки невід-
рефлексованості шляху, яким рухається історико-психологічна галузь у вітчизняному варіанті. Оцей ефект, коли історія психології як дисципліна живе начебто «не своїм» життям, переповідаючи методологічні сюжети, що мають далеке відношення до повсякденної

практики її дисциплінарного історіописання. Натомість, імовірно наративні підходи, теорії, тезаурус, методики мали б зайняти гідне місце на перших, «методологічних» сторінках історико-психологічних праць, призначених для підготовки фахівців.

Перспективними для подальшого дослідження вважаємо поточні практики дисциплінарного історичного письма.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основи соціальної психології: Навчальний посібник / О.А.Донченко, М.М.Слюсаревський, В.О.Татенко, Н.В.Хазратова та ін.; За ред. М.М.Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 496 с.
2. Скорик М.М. До питання про історіографічні моделі сучасної історико-психологічної науки // Мат-ли І Всеукраїнського конгресу з соціальної психології, 18-20 жовтня 2010 р. – К. – 2010.
3. Болотнікова І.В. Розвиток ідей цілісного дослідження дитини в українській педології 20-30-х років ХХ століття: дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004 / Режим доступу: <http://www.dissert.com.ua/content/43792.html>
4. Данилюк І.В. Історія психології в Україні: Західні регіони України (кінець ХІХ – початок ХХ століття). Проблеми періодизації та основні напрямки: дис... канд. психол. наук. – К. – 1998.
5. Мартинюк В.М. 1997 Особливості розвитку української психології у ХVІІІ столітті (Феноменологія психічного у науковій, науково-прикладній, філософській та художній творчості в епоху Просвітництва: дис... канд. психол. наук. – К.: Київський університет ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1997. – 166 с.
6. Пивоварчик І.М. Історія становлення психологічних наукових шкіл на півдні України (ХІХ-ХХ ст.). дис. канд. психол. наук. – О., 2006. – 296 с.
7. Пухно С.В. Університетська психологія в Україні в першій половині ХХ століття: дис. канд. психол. наук. – К., 2007. – 218 с.
8. Кольцова В.А. История психологии. Проблемы методологии. Москва: Институт психологии РАН, 2008. –511 с.
9. Кальницька Юлія Сергіївна. Соціокультурні передумови формування соціально-психологічного знання в Україні у другій половині ХІХ– на початку ХХ ст. // Мат-ли І Всеукраїнського конгресу з соціальної психології, 18-20 жовтня 2010 р. – К. – 2010.
10. Рибалка В. В. Соціально-психологічні ідеї вітчизняної науки 20-60 років хх століття та акмеологічне розуміння особистості, (рукопис).
11. Климчук Наталія Василівна, н. с. ІСПП НАПН України. Аналіз зарубіжної історіографії розвитку соціально-психологічного знання // Мат-ли І Всеукраїнського конгресу з соціальної психології, 18-20 жовтня 2010 р. – К. – 2010.

12. Володина Т. А. Учебники отечественной истории как предмет историографии: середина XVIII – середина XIX в. – С. 104 / Доступно з: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/151612.html
13. Марцинковская Т. Д. История психологии: Учебник для студентов высш. уч. завед. – М.: «Академия», 2009. – 544 с. / http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/marcin/01.php
14. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX в. Учеб. пособие. – М., 1996. – 416 с. / <http://www.psylib.org.ua/books/yaros01/txt00.htm>
15. Ждан А.Н. История психологии. От Античности до наших дней: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с. / http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/gdan/index.php
16. Skorić M. Cognitive internalism, social contextualism and presentism in historiography of science. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*. 2009; 34(2):217-228.
17. Белановский С.А. Глубокое интервью: Учебное пособие.. – М.: Никколо-Медиа, 2001 – 320 С. / <http://www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/B/BELANOVSKI/bela.pdf>
18. Скорик М.М. Історіографічні стратегії у вітчизняній дисциплінарній історії // Науковий звіт за виконання планової теми підрозділу «Історіогенез і методологічний простір побудови соціально-психологічних теорій», 2010. – ІСПП НАПН України; № д/р НДР 0108U001246; (Рукопис).
19. Профатилова Л.Г. Возможности использования нарративного анализа в современном политическом дискурсе // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. – Вип. 15. – 2009. – С. 325-327.
20. Профатилова Л.Г. Метод нарративного аналізу в изучении политического дискурса // *Материалы IV конференции «Современные проблемы формирования методного арсенала социолога»*. – М.: Институт социологии РАН, 2010 / http://www.ssa-rss.ru/index.php?page_id=281
21. Schutze F. Kognitive Figuren des autobiographischen Stegreiferzahlens // *Biographie und soziale Wirklichkeit*. Stuttgart, 1984, p.79; Цит. за: Журавлев В.Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях // *Социология*: 4 М. – 1993-4. – N 3-4. – С. 34-43 / <http://ecsocman.hse.ru/text/17946408/>
22. Schutze F. Kognitive Figuren des autobiographischen Stegreiferzahlens // *Biographie und soziale Wirklichkeit*. Stuttgart, 1984; Цит. за: Журавлев В.Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях // *Социология*: 4 М. 1993-4. N 3-4. С. 34-43 / <http://ecsocman.hse.ru/text/17946408/>
23. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // *Вопросы философии*. – 2000. – №3 – С. 29-42 / <http://galapsy.narod.ru/PsyNarrative/Brockmeier.htm>
24. Hughes J.A. (1995, Spring). Ecology and development as narrative themes of world history // *Environmental World Review*, 1-16.
25. Журавлев В.Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях // *Социология*: 4 М. – 1993-4. – N 3-4. – С. 34-43 / <http://ecsocman.hse.ru/text/17946408/>